

УДК 340

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ «ІНФОРМАЦІЯ»

Бежевець А.М., старший викладач НТУУ «КПІ»

Проаналізовано поняття інформації. Розглянуто історію розвитку теоретичної думки при дослідженні інформації. Проведено огляд та порівняльний аналіз поняття інформації за законодавством деяких зарубіжних країн.

The concept of information is analyzed. It is examined the history of the development of theoretical thought with a study of information. It is carried out the comparative analysis of the concept of the information according to the legislation of some foreign countries.

За різних історичних часів відомості передавались особами усно, «з вуст в уста»; з появою писемності найбільш значущі події в житті держави, суспільства або окремих громадян почали записувати на матеріальних носіях (пергаментні свитки, шкіра тварин, папірус, спеціально оброблена тканина, папір тощо). Тобто здатність людини сприймати, збирати, накопичувати інформацію, передавати свої знання та досвід наступним поколінням є однією з рушійних сил розвитку цивілізованого суспільства.

Таким чином, інформація завжди була невід'ємним атрибутом людського суспільства, однак їй тривалий час не приділялося належної уваги з боку мислителів та науковців.

Наприкінці XX століття у світі спостерігаються значні перетворення в сфері інформатизації та комунікацій, починається процес формування інформаційного суспільства. Такий глобальний процес докорінно змінює ситуацію навколо інформаційних відносин: підвищується науковий інтерес до визначення поняття та сутності інформації як об'єкта відносин, її соціальне значення в суспільстві.

Ідея концентрації та розвитку українського інформаційного простору є на сьогодні одним з пріоритетних завдань, що постають перед спеціалістами різних галузей. Однак, відсутність певних системостворюючих, методологічних начал негативно позначається на цьому процесі.

Критерієм визначення інформації як наукової категорії є сукупність функцій, цілей і завдань, виконання яких передбачене тією чи іншою наукою, а також предметом конкретного дослідження.

Термін «інформація» використовується в багатьох галузях знань, як в загальнотеоретичних, так і в прикладних сферах: філософії, політології, соціології, історії, юридичних дисциплінах. Вивчаючи окрему проблему цього багатогранного явища, практично кожен дослідник намагався сформулювати своє визначення поняття «інформація».

Багато в чому така дискусійність пов'язана із специфічним характером принципів та методів вивчення та використання інформації в різних галузях науки і практики. В результаті чого існує кілька десятків таких визначень, які відображують окремі деталі, ознаки, характеристики інформації.

Однак сьогодні відсутнє єдине загально-прийняте визначення цього поняття.

Цій проблемі присвячували свої праці такі українські та російські вчені як А.О. Антопольський, І.В. Арістова, О.М. Бандурка, І.Л. Бачило, В.М. Брижко, А.Н. Колмогоров, А.Т. Комзюк, Б.А. Кормич, Л.В. Кузенко, А.І. Марущак, І.І. Саліхов, М.М. Тищенко, А.Д. Урсул та інші. Разом з тим, нагальною є необхідність узагальнення піднятої проблеми.

Метою цієї статті є порівняльно-правовий аналіз категорії «інформація» за національним законодавством та законодавством деяких інших країн, виокремлення змістових та якісних характеристик інформації, а також узагальнення результатів дослідження шляхом формулювання визначення.

В європейських країнах ідея легітимації права громадянина на інформацію, доступ до інформації розвивається та вдосконалюється вже кілька століть з моменту проголошення відповідних демократично створених держав. Проте, в розряд наукової категорії термін «інформація» перейшов порівняно недавно.

Перші наукові теорії інформації з'являються в 50-х роках ХХ століття. Засновником наукової категорії інформації був К. Шеннон. Однак він розглядав інформацію з точки зору її кількості, визначаючи її як невизначеність, що скорочується, при цьому кількість інформації тим більша, чим більша невизначеність усувається за допомогою цієї інформації [1, 18-40]. На думку автора, однобічність такої дефініції значно ускладнює процес сприйняття цього поняття,

однак є корисною для визначення розмірів інформаційних потоків та розвитку нових концепцій впорядкування інформаційних процесів.

У 60-х роках цим питанням займалися співробітники Всесоюзного інституту наукової та технічної інформації, які вперше в історії країни узагальнили світовий досвід та особисті дослідження, закріпивши їх на науковому рівні в монографії «Основы научной информации». В обґрунтування цієї концепції, правової доктрини обговорювалася необхідність підготовки та прийняття відповідного закону. Проте гальмування цього законотворчого процесу пояснювалось цілком об'єктивною, банальною причиною – відсталістю країни у сфері інформатизації та телекомунікаційних технологій, нерозуміння їх прогресивних можливостей та пов'язаних з цим соціально-економічних змін.

На теоретичному рівні ідея регулювання відносин, пов'язаних з правом громадян на інформацію, виникла та сформувалась в нашій країні наприкінці 70-х – на початку 80-х років минулого століття з розвитком теорії інформаційного суспільства.

В цей період значна кількість дослідників докладає зусиль для збагачення та поглиблення його змісту, що в свою чергу сприяє становленню загальнонаукового і категоріального статусу поняття інформації.

Вчені-кібернетики стверджували, що в усіх системах, які самоорганізуються, зовнішні сигнали не приймаються в чистому вигляді, а проходять через перетворюючу силу автоматів, і тільки потім переходять у

нову форму, здатну для сприйняття і виконання наказів [2, 39].

Таке визначення інформації знову відображує лише окремі характеристики інформації, не поглиблюючись в її зміст та сутність.

Першою спробою виокремити змістову функцію інформації вважають алгоритмічну теорію, запропоновану А.Н. Колмогоровим [3, 37]. Суть цієї концепції полягає в тому, що інформація визначається як мінімальна довжина програми, яка дозволяє перетворити один об'єкт на інший, виходячи із ступеню тотожності або відмінності двох станів. Чим істотніше відрізняються між собою об'єкти, тим складнішою є програма переходу від одного до іншого, оскільки вона виражається в кількості команд, які необхідно при цьому виконати. Математичний підхід визначення інформації визначив інформацію як теоретичну основу всіх процесів, що відбуваються в суспільстві.

З часом з'являються та обґрунтовуються нові теорії, послідовники яких також розглядають інформацію з точки зору окремих її функцій, тобто лише в контексті завдання, що ставиться перед дослідниками.

Заперечувати істинність цих теорій не можна, однак слід відмітити, що сформульовані ними визначення не мають загальнотеоретичного значення, а носять суто прикладний характер, виходячи із значення (завдання) інформації в певній галузі діяльності.

Розглянуті вище теорії пропонують тлумачення поняття «інформація» у широ-

кому розумінні як засобу комунікації між живими організмами (генетична інформація), в суспільстві (соціальна інформація), в кібернетичних (управлінських) системах тощо. Проте, на думку автора, доцільно детальніше зупинитися на визначенні інформації у вузькому (суто правовому) розумінні.

В юридичній науці також немає єдиного визначення інформації. Це пояснюється тим, що інформація є багатограним, багатофункціональним об'єктом з огляду на різноманітність форм її прояву в матеріальному світі як об'єкта суспільних відносин та, зокрема, правовідносин, що є їх складовою частиною. Як вже було неодноразово відзначено, категорія «інформація» використовується в багатьох галузях права: цивільному, інформаційному, господарському, комерційному праві, в інноваційній діяльності тощо.

Інформація може виступати як засіб реалізації конституційних прав і свобод, як елемент управління суспільними, державними справами, прийняття управлінських рішень, як товар у процесах її створення, використання, розповсюдження, як об'єкт права власності тощо. З одного боку інформація необхідна для здійснення якісного управління в будь-якій сфері громадського життя, тому що вона є особливим ресурсом державного управління. З іншого боку, діяльність в сфері інформації, як і будь-який інший соціальний процес, є об'єктом державного управління [4, 158].

Вперше на законодавчому рівні цей термін було закріплено в 1992 році в Законі

України «Про інформацію». Під інформацією законодавець в цьому законі розуміє документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [5].

Варто зауважити, що саме Україна стала першою державою на пострадянському просторі, яка на законодавчому рівні оформила поняття інформації, надавши їй такого статусу.

У російському законодавстві визначення інформації міститься в ст. 2 Федерального Закону від 20 лютого 1995 року №24-ФЗ «Про інформацію, інформатизацію та захист інформації» [6]: інформація – це відомості про осіб, предмети, факти, події, явища та процеси незалежно від форми їх уявлення.

Аналогічне визначення містить стаття 1 «Угоди про правовий режим інформаційних ресурсів пограничних військ держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав» від 25 листопада 1998 року [7].

Негативним елементом даного визначення є те, що воно (визначення), вказуючи на розмаїття форм та видів інформації, не торкається таких її сторін, як суб'єктивність, наявність об'єктивної форми уявлення, можливість дублювання.

Найменш вдалим, на думку автора, є визначення термінології в Законі Республіки Латвія від 20 жовтня 1998 року «Про свободу інформації», де в статті 1 інформація визначена як інформація або компіляція інформації в будь-якій технічно можливій формі для накопичення, зберігання чи передачі [8]. Такий висновок обґрунто-

ується тим, що інформація в даному випадку розглядається не з точки зору її змістової сутності, можливості відображення в свідомості суб'єктів, а лише як матеріальний, об'єктивно існуючий об'єкт. Це, в свою чергу, може потягти за собою змішування поняття інформації та інформаційного ресурсу, що в жодному разі є неприпустимим.

Проаналізувавши існуючі нормативно-правові визначення поняття інформації та порівнявши їх, підставно відзначити, що більш доцільним та прийнятним є поняття, запропоноване українськими законотворами в спеціальному законі.

Разом з тим, перед науковцями та юристами-практиками постає нова проблема.

10 січня 2003 року було прийнято новий Цивільний кодекс України, згідно статті 200 якого інформацією є документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [9]. Хоча дане визначення принципово не відрізняється від запропонованого законом, однак в ньому робиться пряма вказівка на часову характеристику інформації, зосереджується більша увага на її динамічній складовій порівняно з її статичною характеристикою.

Таким чином, на мою думку, поняття «інформація» більш повно, з максимальним урахуванням якісних її характеристик та принципу пріоритету тієї норми, яка прийнята пізніше, відображено в Цивільному кодексі України, що полегшує сприй-

няття його змісту та застосування в практичній діяльності.

Для правового регулювання інформації важливими є змістові та якісні характеристики інформації як об'єктивованого (матеріалізованого) результату інтелектуальної діяльності суб'єкта, відносно якого існує інтерес окремої особи або суспільства.

З огляду на це, підставно вважати, що інформація, як матеріалізований результат, може мати документарну або бездокументарну форму.

Відповідно до ст. 27 Закону України «Про інформацію» [5] та ст. 1 Закону України «Про обов'язковий примірник документів» [10] документ – це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці, оптичному диску або на іншому носіїві.

Проте, враховуючи, що основою інформаційного суспільства є цифрові технології, це дає підставу державі спрямовувати значні зусилля на розвиток електронних інформаційних ресурсів.

Відносини, пов'язані з електронним документообігом та використанням електронних документів, регулюються Конституцією України, Цивільним кодексом України, Законами України «Про інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про державну таємницю», «Про телекомунікації», «Про обов'язковий примірник документів», «Про Національний архівний фонд та архівні установи», «Про електронні документи та електронний

документообіг», а також іншими нормативно-правовими актами.

Статтею 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» встановлено, що електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Відповідно до ст. 1, ч. 1 ст. 6 цього Закону обов'язковими реквізитами електронного документа є електронний цифровий підпис, а також інші обов'язкові дані, без яких він не може бути підставою для його обліку і не матиме юридичної сили [11]. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронним засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері, придатний для сприйняття його змісту людиною.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» цінні папери за формою існування поділяються на документарні та бездокументарні [12].

Пунктом 1 Указу Президента України «Про облік прав власності на іменні цінні папери та депозитарну діяльність» встановлено, що випуск цінних паперів може здійснюватися як у паперовій, так і в безпаперовій формі (у вигляді записів в електронних базах даних) [13].

Виходячи з викладеного, документарна форма ототожнюється з паперовою, а бездокументарна – з безпаперовою.

Згідно ч. 2 ст. 7, ч. 12 ст. 10, ч. 4 ст.

11 вказаного Закону в документарній або бездокументарній формі розміщуються облігації, казначейські зобов'язання України, за ч. 2 ст. 13 іменні ощадні (депозитні) сертифікати розміщуються у бездокументарній формі, а на пред'явника – у документарній.

Юридична сила електронного документа не може бути заперечена через те, що він має електронну форму. Допустимість електронного документа як доказу не може заперечуватись виключно на підставі того, що він має електронну форму [11].

Дане положення ст. 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» має значення для вирішення питання про належність та допустимість доказів при здійсненні цивільного, господарського, кримінального судочинства.

Зокрема, в статтях 32, 34, 36 Господарського процесуального кодексу України [14] йдеться про письмові докази, під якими розуміються документи та матеріали, які містять дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору. Проте, при здійсненні судочинства з метою дотримання прав і свобод учасників, господарським судам рекомендовано керуватися Листом Вищого господарського суду України від 03.07.2003р. № 01-8/746 «Про Закон України «Про електронний цифровий підпис» [15].

В статтях 80, 83 Кримінально-процесуального кодексу України згадується про документи як джерело доказів без конкретизації цього поняття [16].

Найбільш відповідає реаліям сього-

дення та враховує цивільно-правові новели Цивільний процесуальний кодекс України, прийнятий після набрання чинності Цивільним кодексом України та законами України «Про електронний цифровий підпис», «Про електронні документи та електронний документообіг». Зокрема, ЦПК в статті 65 поряд із письмовими доказами визнає речовими доказами магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи [17].

Статтею 64 ЦПК передбачено, що письмовими доказами є будь-які документи, акти, довідки, листування службового або особистого характеру або витяги з них, що містять відомості про обставини, які мають значення для справи [17].

Письмові докази подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії.

На будь-які письмові документи поширюються загальні вимоги чинного законодавства щодо форми правочину. Так, відповідно до ст. 207 ЦК правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо:

- 1) його зміст зафіксовано в одному або кількох документах, у листах, телеграмах, якими обмінялись сторони;
- 2) воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку;
- 3) він підписаний його стороною (сторонами). Правочин, що вчиняє юридична особа, підписується

особами, уповноваженими на це її установчими документами, довіреністю, законом та скріплюється печаткою [9].

Отже, абзац 2 ч. 1 ст. 207 ЦК фактично прирівнює (ототожнює) письмову та електронну форму документу, що з огляду на вищевикладене, є неприпустимим. На думку автора, враховуючи проаналізовані вище положення чинного законодавства України, підставно вважати, що в даній нормі йдеться не про сам електронний документ, а про його візуальну форму (копію).

Оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним цифровим підписом автора. Якщо автором створюються ідентичні за документарною інформацією та реквізитами електронний документ та документ на папері, кожен із документів є оригіналом і має однакову юридичну силу [11]. Оригінал електронного документа повинен давати змогу довести його цілісність та справжність у порядку, визначеному законодавством; у визначених законодавством випадках може бути пред'явлений у візуальній формі відображення, в тому числі у паперовій копії.

При засвідченні копій документів державні та приватні нотаріуси, відповідно до п. 2 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, окрім засвідчення правильності копій (фотокопій) документів, справжності підпису на документах, засвідчують також справжність електронного цифрового підпису на доку-

ментах.

Підсумовуючи проведене дослідження низки тлумачень поняття «інформація», можна дійти висновку, що з розвитком пізнання, під впливом різних історичних, політичних та інших обставин обсяг та зміст цього поняття значно розширювався та поглиблювався. Разом з тим, більша частина існуючих теорій виділяє такі основні характерні риси, властивості інформації:

- інформація – це відображення об'єктивно існуючої реальності у свідомості людини;
- інформація – це продукт інтелектуальної діяльності суб'єкта;
- інформація – це відомості про певний об'єкт (змістовий опис предмета або явища);
- це відомості про події, що відбувались або відбуваються (динамічна складова);
- інформація – це також повідомлення про подію, явище тощо, тобто процес інформування, передачі в просторі і часі, оскільки однією з ознак інформації є її відтворюваність, здатність до копіювання;
- інформація – це відомості, які існують в матеріальній формі, що дає можливість їх сприйняття людиною або автоматизованими системами;
- відомості, щодо яких суспільство або окремі особи проявляють інтерес.

Зазначений перелік властивостей не є вичерпним.

Таким чином, з моєї точки зору, під інформацією доцільно розуміти відомості про особу, події, явища, факти, процеси тощо, які організовані в документарній

(паперові документи, в тому числі текстові, нотні, картографічні, образотворчі, архіви, відео-, аудіо-, фільмо- фонди, фотографії, видання, аудіопродукція та інші документи для сліпих тощо) або бездокументарній формі (електронні документи, бездокументарні (електронні) реєстри (бази даних), Інтернет-сайти тощо), придатній для зберігання, використання, передачі та сприйняття іншими особами.

Також слід відмітити, що у зв'язку із стрімкою динамікою розвитку інформаційних відносин, розмаїттям форм та способів акумулювання, збереження, передання інформації існуюче визначення періодично потребує вдосконалення, отже науковий інтерес до цього поняття не повинен згасати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шеннон. К. Работы по теории информатики и кибернетики //Иностранная литература.- М.,1963.-324с.
2. Винер Н. Кибернетика и общество.-М.,1958.-346с.
3. Колмогоров А.Н. Проблемы передачи информации.-М.,1969.-165с.
4. Марущак А.І. Інформаційне право. Доступ до інформації: навч. посібник. – К.: КНТ, 2007. – 532с.
5. Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 48. - Ст. 650
6. Собрание законодательства Российской Федерации, 1995, №8, ст. 609
7. www.pravo.by
8. www.medialaw.ru
9. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, № 40-44, ст.356
10. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1999, №22-23, ст.199
11. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, № 36, ст.275
12. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2006, № 31, ст. 268
13. Указ від 25.05.1994р. № 247/94 в редакції Указу Президента № 160/96 від 02.03.1996р.// <http://zakon1.rada.gov.ua>
14. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 6, ст.56
15. <http://zakon1.rada.gov.ua>
16. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1961, № 2, ст.15
17. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст. 492